

Alkalom Antall József Baráti Társaság Díszközgyűlése
Helyszín Bánki Donát Műszaki Főiskola
Időpont 1998. április 8.
Előadók Boross Péter
László Balázs
Tar Pál

Szerkesztette Lesti Árpád
Jegyzetekkel ellátta Grósz András
Korrektúra Palkó Katalin

LÁSZLÓ BALÁZS

AZ ANTALL-KORMÁNY SORSDÖNTŐ NEMZETKÖZI LÉPÉSEI

Antall Józsefnek a sors, mint tudjuk, alig öt évet adott, hogy ellenzéki vezetőként, majd a kormány élén miniszterelnökként nemzete javára cselekedhessen, de roppant tehetsége és felkészültsége révén – e történelmileg villanásnyi idő alatt is – beírta nevét a magyar história arany lapjaira. Egy fontos fordulóponton olyasvalaki került a kormányrúdhhoz, aki a legalkalmasabb volt erre a szerepre, és biztos ítélőképességgel, csalthatatlan ösztönrel navigálta az ország hajóját. Nyolc évvel az új korszak első szabad választása után azonban a rendszerváltás motorja, az MDF¹ mint politikai erő szinte felőrlődött a korszakos feladat súlya alatt. De az biztos, hogy a hirtelen ránk virradt függetlenség történelmi esélyét megmagadva maradandó értéket alkotott, és ebben Antall Józsefnek elévülhetetlen érdemei vannak. A felbolydult Európában páratlan éleslátással igazodott el. Megragadta a kínáló lehetőségeket, és nemcsak nemzetünk hajóját kormányozta biztos kézzel a szabadulás kikötői felé, hanem katalizátorává, felgyorsítójává tudott lenni a kedvező európai átrendezésnek. Ilyesmi egy kis nép fiának csak a legkritikább esetben adatik meg a történelemben.

A rendszerváltozás jó néhány fontos mozzanatáról a nemzeti polgári táborban is erősen megoszlanak a vélemények. Még nem tudjuk, hogy

¹ Magyar Demokrata Fórum (MDF): 1987-ben alakult politikai mozgalom, amely 1989 és 2011 között ezen a néven pártként működött; 1990 és 2010 között folyamatos parlamenti jelenléte, 1990 és 1994, majd 1998 és 2002 között kormánypárt is.

ezeokról miként fog ítélni a későbbi korok történésze, de az bizonyos, hogy az első szabadon választott kormány nemzetközi lépéseit nem kezdte ki az idő.

A teljesség igénye nélkül a legjellegzetesebb mozzanatok, amelyek Antall József átfogó európai látókörét, gyors helyzetfelismerő képességét és bátor kezdeményezését dicsérik: a Páneurópai Piknik², még a kommunista rendszer összeomlása előtt, először nyitotta résnyire a vasfüggönyt a kelet-német menekültek szökéséhez, ezzel elindítva a német újraegyesülés folyamatát és a kommunizmus európai méretű bukását. A kiszámított kockázatvállalás olyan akciója volt ez, amikor a rendszer már elbizonytalanodott és meghátrálásra lehetett készíteni. Németh Miklós³ és Horn Gyula⁴ csak jóval később vették ehhez a bátorságot.

Antall József volt az első, aki a volt szocialista országokból ellátogatott a NATO központjába, és szintén ő volt, aki kezdeményezte a három földrajzilag és fejlődésben közel álló ország – Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország – szoros együttműködését Visegrádi Csoport néven⁵. Az sem volt véletlen, hogy Magyarországot vették föl térségünkben elsőnek az Európa Tanácsba. Az ő remek helyzetfelismerésének köszönhető, hogy hazánk a legelső között ismerte el Ukrajna függetlenségét és minősítette át a kijevi főkonzulátusát nagykövetséggé. Ugyanígy zseniális politikai intuíció volt, hogy a moszkvai államcsíny vészterhes óráiban, amikor még egyáltalán nem lehetett tudni, hogy Janajev⁶ és puccsista csoportja kerekedik-e fölül, avagy Jelcinnek⁷ sikerül megmentenie a demokráciát Oroszországban – és például a francia kormány is hallgatott és kivárt –, Antall József a legelső között hívta fel telefonon Jelcint és gratulált neki bátor fellépéséhez. Így első kezéből közölhette az akkor éppen üléselő kormányával a jó hírt, hogy Jelcin kiragadta a hatalmat a puccsisták kezéből.

Két epizód érdemel részletesebb figyelmet, mert ezek különösen jól érzékeltetik Antall József kivételes képességeit, amelyekkel akkor is a helyzet magaslatára tudott emelkedni, ha olyan váratlan fejlemények történtek, amelyek másokat elbizonytalanítottak volna.

Az új kormány 1990. május 23-án alakult meg, és már második ülésén szembekerült egy kardinális kérdéssel: Moszkvából megérkezett a meghívó

² Páneurópai Piknik: Sopron mellett az osztrák–magyar határon 1989. augusztus 19-én az akkori ellenzéki pártok (MDF, SZDSZ, FKgP, Fidesz) által rendezett találkozó, amelynek fővédnöke Habsburg Ottó és Pozsgay Imre volt. Ennek keretében több száz kelet-német állampolgár hagyta el Magyarország területét: az esemény fontos lépést jelentett a „vasfüggöny” lebontása felé.

³ Németh Miklós (1948–) közgazdász, politikus, Magyarország miniszterelnöke (1988–1990)

⁴ Horn Gyula (1932–2013) külügyminiszter (1989–1990), miniszterelnök (1994–1998), az MSZP elnöke (1990–1998)

⁵ A Visegrádi Csoport 1991 februárjában alakult meg, tagjai kezdetben Csehszlovákia (később Csehország), Lengyelország és Magyarország voltak, majd 1993-ban Szlovákiával bővült az együttműködés.

⁶ Janajev, Gennagyij (1937–2010) orosz politikus, a Szovjetunió első alelnöke (1990–1991), az 1991-es kommunista puccs irányítója és ideológusa

⁷ Jelcin, Borisz (1931–2007) orosz politikus, Oroszország első választott elnöke (1991–1999)

⁸ Varsói Szerződés (VSZ): a Szovjetunió vezetésével működő, 1955-ben alakult, a közép-kelet-európai kommunista/állam szocialista országokat tömörítő katonai-védelmi szövetség.

⁹ Gorbacsov, Mihail (1931–) orosz politikus, a Szovjet Kommunista Párt főtitkára és a Szovjetunió utolsó elnöke (1985–1991)

¹⁰ Iliescu, Ion (1930–) kommunista, majd szociáldemokrata politikus, Románia elnöke (1990–1996, 2000–2004)

¹¹ Jaruzelski, Wojciech (1923–2014) lengyel tábornok, kommunista politikus, a Lengyel Népköztársaság (1989), majd a Lengyel Köztársaság elnöke (1989–1990)

¹² Havel, Václav (1936–2011) cseh író, politikus, Csehszlovákia (1989–1992), majd Csehország elnöke (1993–2003)

¹³ De Maizière, Lothar (1940–) a Német Demokratikus Köztársaság első demokratikusan megválasztott, egyben utolsó miniszterelnöke (1990)

június elejére a Varsói Szerződés⁸ úgynevezett politikai tanácskozó testületének következő ülésére. Ezek a rövidítve csak PTT-nek nevezett összejövetelek voltak a szovjet birodalom pártfőtitkárok és miniszterelnökök részvételével zajló csúcstalálkozóik, ahol a csatlós államok megkapták az eligazítást, hogy mi a szovjet felfogás az időszerű világhelyzetről, és közölték velük, hogy mi az irányvonal és kinek mi a teendője. Az új magyar kormány ez idő tájt jött létre, így nem volt ideje végiggondolni, hogy az ország miként szabadulhat ki a Varsói Szerződésből, a függetlenségünk legdurvább béklyójából, amely potenciálisan még mindig a legnagyobb veszély forrása volt. Ötletei, elképzelései persze a többi pártnak is voltak – egyik realisabb, másik irreálisabb –, de jól felépített stratégiája még senkinek sem, és nemcsak nálunk, de Prágában, Berlinben, Varsóban sem, hogy Bukarestről és Szófiáról ne is beszéljünk. Közben Bécsben folytak az európai haderőcsökkentési tárgyalások és ezzel párhuzamosan zajlott a német újraegyesülés hallatlanul kényes folyamata is. Antall József szem előtt tartotta, hogy a Varsói Szerződés lebontását úgy kell megoldani, hogy ne zavarja meg ezeket a nagyon fontos és sokat ígérő eseményeket. Egy olyan moszkvai tömbtalálkozó közeledett tehát, amelyre nem voltunk és nem lehettünk fölkészülve. A kormányülésen elhangzottak olyan indulatos vélemények, hogy el se menjünk Moszkvába, vagy ha mégis, küldöttünk némán üljek végig az egészszet. Végül olyan testületi vélemény született, hogy a küldöttség elmegy Moszkvába, de ott arra szorítkozik, hogy – az Országgyűlés idevágó határozatára hivatkozva – leszögezi Magyarország szándékait, mások pedig akármit mondanak vagy határoznak, abban már nem foglal állást.

A moszkvai Kremlben a nagy kerekasztalt olyan régi és új arcok ültek körül, mint Mihail Gorbacsov⁹, a román Ion Iliescu¹⁰, a lengyel Wojciech Jaruzelski¹², a csehszlovák Václav Havel¹², a keletnémet Lothar de Maizière¹³ és persze Antall József, aki egyben vezette is az ülést. Ha a többiekén múlik, a bizalmatlan és tanácstalan óvatosság légkörében nem sok történt volna azon a moszkvai ülésen, hiszen Havel elnök, akitől talán még a legtöbbet lehetett volna várni, sem merészkedett vagy látott messzebbre, mint hogy állítsanak fel kormánybiztosokból egy csoportot a

VSZ átalakításának kidolgozására. A lengyelek pedig annyira meg voltak rémülve a német újraegyesülés kilátásától, hogy Jaruzelski egyenesen azt mondta, hogy egy kollektív európai biztonsági rendszer megteremtéséhez fenn kell maradnia a Varsói Szerződésnek. Lothar de Maizière, az NDK első és egyben utolsó szabadon választott miniszterelnöke, aki néhány hónappal később dicstelenül távozott az egyesült Németország kormányából, úgy látta, hogy a Varsói Szerződés felhasználható lenne az összeurópai folyamatban. Iliescu meg egyenesen politikai szervezetként akarta tovább éltetni a Varsói Szerződést. Ha tehát rajtuk és Gorbacsovon múlt volna a dolog, a VSZ még évekig elvegetálhatott volna, ki tudja, hogyan zavarva és lassítva az európai átrendeződést. Ebben a helyzetben fordulatot az elnöklő Antall József hozott, aki a napirend ismertetésekor a sehová sem vezető homályos szovjet javaslatot félretette, és merészen elővette a sajtóját, amely a Varsói Szerződés mélyreható felülvizsgálatát és megszüntetését indítványozta. Dermedt csend állt be, amit végül Gorbacsov tört meg egy rábólintó igennel. Ezzel, hogy Antall József kimondta, amire mások legfeljebb gondolni mertek, és néhányan még azt sem, eldőlt a VSZ jövője. Antall József később azt is közölte Gorbacsovval, hogy ha a VSZ feloszlására egyhamar nem kerül sor, akkor Magyarország egy év múlva mindenképpen kilép. Ennek a határozott magyar kiállásnak volt köszönhető, hogy Gorbacsov rövidesen belátta, hogy ha meg akarja menteni a Szovjetunió maradék tekintélyét és nem akarja, hogy a volt csatlósok egyenként hagyják el és rogyasszák össze a szervezetet, jobb, ha maga vág elébe egy feloszlási javaslattal. A következő tavaszra már el is tűnt a rossz emlékü Varsói Szerződés, köszönhetően annak, hogy éppen az egyik legkisebb tagállam új vezetőjének volt lélekjelenléte és éleslátása ahhoz, hogy fellépésével áttörje a lélektani falat. Szóvivőként rögtön tájékoztattam a magyar sajtót, valamint néhány külföldi tudósítót, hogy Antall József fellépése adott döntő fordulatot az ülésnek.

Jóval kevesebben tudják viszont, hogy milyen meghatározó szerepet játszott a néhai miniszterelnök egy másik birodalmi maradvány, a KGST¹⁴ felszámolásában is. A szovjet birodalom országainak ez a gazdasági kényszerközössége mindig is több kárt okozott, mint hasznot.

¹⁴ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST): a Szovjetunió érdekszférájához tartozó közép-kelet-európai országok gazdasági együttműködési szervezete (1949–1991)

Kölcsönös gazdasági segítségről a fejlődés előmozdítása értelmében szó sem volt, legfeljebb a műszaki és gazdasági elmaradottságot „segítettek” kölcsönösen egymásnak konzerválni. A szervezet végnapjainak a lefolyása kísértetiesen hasonlított a Varsói Szerződéséhez. A tagállamok összehívtak egy miniszteri értekezletet Budapestre, amire szovjet bábáskodással olyan határozattervezetet készítettek elő, amely új néven, hangzatos jelszavakkal, de zavaros tartalommal át akarta menteni a KGST-t. Igaz, hogy már Vietnam és Kuba nélkül, igaz, hogy már évi tervegyeztetések nélküli lazább formában, de azért a kolonc ott maradt volna minden ország nyakán. Ez a tervezet került a kormány elé nem sokkal a már említett Varsói Szerződés értekezlete után, és megint csak Antall József volt az, aki a leggyorsabban átlátta, hogy ennek semmi értelme. Semmi szükség ugyanis egy olyan szervezetre, amely a gazdasági pangást erősíti, és nem közelítene, hanem távolítana a Nyugattól. Ismét Antall határozottsága döntötte el a kérdést: Magyarország közölte a partnereivel, hogy nem vállal közösséget ilyen programmal; a budapesti értekezlet elmarad, és később sem lehet szó másról, csak jogutód nélküli feloszlásról. Így is történt.

Ezekkel a példákkal talán sikerült érzékeltetni, hogy nemcsak Magyarország, hanem az egész szovjet tömb mit köszönhet Antall Józsefnek. Politikai helyzetfelismerése és bátor kiállása megtakarította egész térségünknek a céltalan sodródást, a szovjet birodalom esetleg még hosszú agonizálását. Antall Józsefnek a nemzetközi porondon való célratörő, nemzeti érdekeinket és szándékainkat bátran, okosan képviselő fellépése mély benyomást tett nemcsak a munkatársaira, hanem a tárgyalópartnereire is.

Az ő példájának ihlető ereje komoly szerepet játszott abban a kis diplomáciai manőverben is, amit évekkal később, amikor már New Yorkban szolgáltam főkonzulként, én végezhettem. 1994 tavaszán megtudtam, hogy a közelgő választásokon New York állam kormányzói székéért a Republikánus Párt¹⁵ egy harmadgenerációs magyart állít csatasorba, George Patakit¹⁶. Magyarország számára rendkívüli esélyt kínáló helyzetről volt szó, mivel a magyar emigránsok addigra már számos ragyogó művésszel, tudóssal, sportolóval gazdagították Amerikát, de politikai

¹⁵ Republikánus Párt: az USA 1854-ben alakult, ma is meghatározó befolyású párta

¹⁶ Pataki, George (1945–) magyar származású amerikai politikus, New York állam republikánus kormányzója (1995–2006)

téren még nemigen jeleskedtek. Akik vitték valamire a politikai életben addig, mint például a kaliforniai Tom Lantos¹⁷ vagy a New York-i Alan Hevesi¹⁸, azokat inkább zsidóként és nem magyarként ismerik Amerikában. Pataki anyai ágon olasz, apai ágon magyar eredetű, de egy olyan államban, ahol a két legmagasabb tisztség betöltője – a kormányzó, Mario Cuomo¹⁹ és a világváros polgármestere, Rudy Giuliani²⁰ – egyaránt olasz volt, Pataki nyilvánvalóan csak a magyar származásával különböztethette meg magát. A diplomáciában arany szabály, hogy egy idegen ország nagykövete vagy főkonzulja semmiképp sem árthatja bele magát annak az országnak a belpolitikai életébe, ahol hazáját képviseli. Ám mikor láttam, hogy Pataki környezetében csak egyetlen magyar található, egy nem túl jelentős pozícióban, politikai pártfogója pedig az állam befolyásos, de a közvéleményt nagyon megosztó szenátora, Alfonse D'Amato²¹, szintén egy olasz, másrészt hogy a helyi magyarok szervezetei lelkesednek ugyan Patakiért, de tehetetlenkednek, és nem tudnak kapcsolatot teremteni vele, elhatároztam, hogy itt nemcsak lehet, de kell is tenni valamit. Rendeztem egy népzenei műsoros estet a főkonzulátuson hazai művészekkel és a kampányigazgatója révén megüzentem Patakinak, hogy ha eljön, az állam minden magyar szervezetének vezetőjével találkozhat. Patakit óriási ovációval fogadta a közönség és utána fehér asztal mellett össze is ismertethettem a kormányzójelöltet az egyesületi vezetőkkel, akik azután megalapították a Magyar Amerikai Kampánybizottságot. A novemberi választásokon késhegyre menő küzdelem folyt a tizenkét éve verhetetlen Cuomo, a Demokrata Párt²² országos tekintélyű alakja, sőt királycsinálója és az addig ismeretlen Pataki között. A szavazatkülönbség körülbelül annyi volt, ahány magyar származású él a húszmillió New York államban. Nem túlzás tehát az a feltevés, hogy ez a százötvenezer főnyi magyar billentette a mérleg nyelvét Pataki javára, akkor is, ha tudjuk, hogy nem minden magyar republikánus, és nem mindannyian szavaztak Patakira vagy a republikánusokra. Pataki ezzel az Egyesült Államok egyik legfontosabb politikai pozíciójába került.

¹⁷ Lantos, Tom (1928–2008) magyar származású amerikai demokrata párti politikus

¹⁸ Hevesi, Alan (1940–) magyar származású amerikai demokrata párti politikus

¹⁹ Cuomo, Mario (1932–2015) amerikai demokrata párti politikus

²⁰ Giuliani, Rudolph W. (1944–) amerikai republikánus párti politikus, New York polgármestere (1994–2001)

²¹ Amato, D. Alfonse (1937–) amerikai republikánus párti politikus, szenátor (1981–1999)

²² Demokrata Párt: az USA 1828-ban alakult, ma is meghatározó befolyású pártja

Mindig is a sors különös kegyének tartottam, hogy az első szabadon választott kormányt szolgálhattam, és egy olyan kivételes képességű államférfi mellett, mint Antall József. A néhai miniszterelnök messzire fénylő példát adott a magyar politikusok mai és jövő nemzedékeinek abban, hogy egyrészt hogyan kell felkészülni erre a felelős hivatásra, másrészt mit jelent az ország önzetlen, és ha kell, önfeláldozó szolgálata. Ez manapság mintha kiveszett volna a közéletből és egyelőre csak remélni lehet, hogy lesznek, akik követik majd ezt a nemes példát. Hazánk felemelkedése más-képpen biztosan nem lehetséges.